

Pudsigt virker det, at Regin tilsyneladende ikke har kunnet holde styr på sit citatkartotek under udarbejdelsen af bogen. Et enkelt eksempel: s. 32 læses om Schellings betydning for Schiller bl. a.: »The structure of »attraction and rejection, magnetic poles, negative and positive electricity, the contrasting relations of acids and alkalis in chemistry, the irritability of muscles and sensibility of nerves in physiology, the cosmic contrast between light and weight, as well as that between the sexes« – citatet er fra Paul Kluckhohn: *Das Ideengut der deutschen Romantik*, Tübingen 1953, s. 25 – lies at the basis of Schelling's entire system. It is not surprising to find Schiller in full agreement with this, and in fact he was much closer to Schelling than to Fichte, especially after Schelling's appointment as professor of philosophy at Jena. Schiller's own dualistic approach was naturally in complete accord with Schelling's development of synthesis from the subjective ideal and the objective real, and the phrase »The beginning and end of all philosophy is freedom« could have been formulated by both«. Og s. 116: »On the whole Schelling's work of that time with the stress on the force of creativity in polarity, was most important to Schiller. The structure of – her kommer Kluckhohn-citatet igen – lies at the basis of Schelling's entire system. It is not surprising to find Schiller in full agreement with this, and in fact, he was much closer to Schelling than to Fichte. The phrase »the beginning and end of all philosophy is freedom« could have been formulated by both Schelling and Schiller«.

Man sidder tilbage med en uafrystelig tvivl med hensyn til forf.s arbejdsmetode og indsigt.

JOHNY LEISNER

OLDTID OG MIDDELALDER

ULF ERIK HAGBERG: *The Archaeology of Skedemosse. I-II. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar. Antikvariska serien.* Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1967. 133 s., 20 pl. + 150 s. Ill. 80 + 80 sv. kr.

Med Ulf Erik Hagbergs publikation af de arkæologiske undersøgelser i Skedemosse på Öland foreligger det første monumentale vidnesbyrd om den udgravningsaktivitet, hvormed nordiske jernalderforskere i de seneste årtier påny har engageret sig i offermosernes mystik og problematik. Det begyndte i 1950 i Illerup ådal ved Skanderborg, og det fortsatte indtil 1964 i Ejsbøl mose ved Haderslev og i Skedemosse. Resultaterne af disse udgravninger og efterfølgende studier har hidtil kun antydningssvis været fremlagt i foredrag og foreløbige meddelelser, og først med Hagbergs store bog gives der mulighed for mere dybtgående at vurdere et sådant funds faktiske indhold og muligheder. Lad det være sagt straks, at denne endelige publikation fuldt ud bekræfter, hvad forfatteren ved tidligere lejligheder har antydnet: Skedemossefundet kommer os ved, fordi det alsidigt belyser et problemkompleks, der gennem generationer har beskæftiget nordeuropæisk og ikke mindst dansk arkæologi. Ligesom de nævnte danske udgravninger tager Skedemossestudierne nemlig arven op efter Conrad Engelhardts berømmelige virksomhed i midten af forrige århundrede, hvor en række

store våbenofre – fra Torsbjerg og Nydam i Slesvig, Vimose og Kragehul mose på Fyn – udgravedes og publiceredes, og med eet åbenbarede hidtil ukendte indblik i oldtidens offerskikke og jernalderens hele militære udrustning. Hagberg siger det selv ganske enkelt: Skedemosse er et modstykke til de store danske mosefund og det første nordiske offerfund af den størrelse, der gøres til genstand for sammenfattende studium, siden Engelhardt hastigt fremlagde sine udmærkede materialepublikationer for mere end 100 år siden.

At det ikke er manglende interesse for fundgruppen, der har dikteret denne 100-årige pause i den primære forskning, fremgår med tydelighed af Hagbergs sjette kapitel, der kort redegør for den omfattende mosefundslitteratur og derigennem for den tolkningsdebat, som de klassiske fundsteder stadig har givet anledning til. Mystiske er de jo, disse afgrænsede mosedrag, hvor tusinder af oldsager – og især våben og andet militært udstyr fra jernalderens århundreder – tilsyneladende er spredt vilkårligt ud over sø og sump. Selvom fundbilledet hos nogle forskere har vakt mindelser om Tacitus' beskrivelse af valpladsen i Teutoburgerskoven, og andre lærde har talt om »marodørers bortgemte bytte«, vandt det dog hurtigt vid tilslutning, at fundene måtte betragtes som vidnesbyrd om vældige offerhandlinger på de pågældende steder. Andre forklaringer harmonerede heller ikke med summen af de iagttagelser, der indeholdtes i Engelhardts beskrivelser: de utilgængelige fundpladser, tingenes vældige spredning, en vis irrationel orden i genstandenes fordeling, talrige spor af forsætlig ødelæggelse af de nedlagte genstande o.s.v.; men inden for rammen af en offerfundstolkning har meningene også nok kunnet brydes. Allerede i 1865 formulerede Worsaae den helhedsopfattelse af »de fire store mosefund«, der i så mange år skulle blive stående. Med henvisning til et velkendt sted i Cæsars bog om gallerkrigene tolkede han fundene som krigsbytteofre, og opfattede dem som hele hæres på een gang henlagte våbenudstyr. Altså samtidig et fængslende religionshistorisk vidnesbyrd og en mindelse om stedfundne kampe, »stammekrige«, i de pågældende områder. For en historieforskning, der konventionelt foretrak at beskæftige sig med politisk-militære begivenheder, kunne denne »kampzone« i de østjyskfynske landskaber (yderligere fremhævet af de senere fund fra Illerup og Ejsbøl) identificeres med eksempelvis Danernes østfrakommende invasion eller Herulerens tilbagevenden til deres nordiske hjemstavn. Tid efter anden måtte Worsaaes farverige tolkning imidlertid drages i tvivl, idet det simpelthen kunne påvises, at der i hvert enkelt fund indgik genstande af så forskellig alder, at de næppe kunne repræsentere samme og samtidige nedlægning, og i 1940 måtte Brøndsted i Danmarks Oldtid fastslå, at fundene i hvert fald afspejler en række store, hinanden følgende krigsbytteofre på de pågældende steder. Det var for såvidt et kompromis mellem den hævdevundne tolkningsmodel og arkæologiens kritisk-kronologiske resultater, og vejen var faktisk åbnet for en mere radikal tolkningsrevision, som Herbert Jankuhn og Gustav Behm-Blancke først formulerede. Her opgives tanken om krigsbytteofre ganske, idet det enkelte fundkompleks betragtes som resultatet af årlig tilbagevendende ofringer i en lokal, hellig mose. Også det er en helhedsopfattelse, hvor de store mosefund anskues i sammenhæng med talrige andre, tidligere og samtidige moseofre, og offerhandlingernes art og indhold bliver for den moderne kulturhistoriker vidnesbyrd om skiftende samfunds sociale og økonomiske struktur. De store mosefund opfattes således som central-

helligdomme i afgrænsede stammeområder, og deres indhold af kostbart våbenudstyr repræsenterer den martialske overklasse, der i 3.-4. århundrede formidler overgangen fra landsbysamfund til høvdingesamfund. Det er denne ret teoretiske tolkningsdebat, der tegner baggrunden for de nyere udgravninger i Sverige og Danmark, idet de gamle mosefund ikke selv i tilstrækkelig grad kunne bidrage til diskussionen. Dertil var de for hastigt udgravede, for lidt dokumenterende, og det måtte erkendes, at et nøgternt valg mellem de divergerende tolkningsforslag alene afhang af, om man kunne besvare det simple spørgsmål: hvor mange og hvor store nedlægningskomplekser er repræsenteret i det enkelte fundkompleks? Det spørgsmål kunne kun belyses gennem nye gravninger, og lejlighed hertil – den lykkelige kombination af forskningsbehov og -muligheder – frembød sig først i 1950'erne.

Den foreliggende bog skulle da omsider give et begrundet svar på det spørgsmål, som forskningen forgæves har stillet til de store, gamle mosefund, og et svar gives også så fyldestgørende, som forfatterens intentioner og fundomstændighederne nu tillader det. Fundområdet opdyrkning siden århundredets begyndelse og mosesyrens voldsomme angreb på alle genstande af jern har kun efterladt et fragmentarisk billede, men af fragmenterne vokser dog en helhed frem gennem bind I's dokumenterende beskrivelse og bind II's ræsonnerende studier. Det resultat kan næppe bestrides, at Skedemosse – dette store, flade engdrag midt på Öland, liggende på grænsen mellem tre sogne og to herreder – må opfattes som en central helligdom, hvortil øens folk igennem mere end et halvt årtusind har bragt deres ofre. De nuværende agre var dengang en åben sø, i hvis vand offergaverne er udkastet eller nedlagt; selv midt i det 400 m brede søbassin er fund kommet for dagen. De enkelte nedlægningskomplekser tegner sig som afgrænsede fundgrupper, omfattende dyrekogler og oldsager, og i et antal, der i hvert fald må angives med et trecifret tal, fordeler de sig vidt ud over det 20 ha store moseområde, som undersøgerne har gennemgået. Mere detaljeret viden om nedlægningsforholdene fås gennem en række systematisk udgravede felter, der ialt omfatter 3500 m², og arkæologer, zoologer, geologer og botanikere har arbejdet intimt sammen om at fravriste fund og landskab dets hemmeligheder. Skuepladsen for de rituelle handlinger tager detaljeret form gennem beskrivelser af flora og fauna, og knogledyngerne på søbunden fortæller ikke blot om valget af offerdyr: hest, ko, får og svin – og lejlighedsvis menneske – men viser tillige en række forskelligartede nedlægningsformer, der har det faste rituals præg. Gennem C 14-dateringer er det fastslået, at dyreofringer begynder allerede omkring Kristi fødsels tid; omkring år 200 suppleres de animalske offergaver med våben: sværd, spyd og skjolde, med remgarniturer, mønter, guldringe m. v., og nedlægningskomplekser af denne art fortsætter i hvert fald ind i det 6. årh. Disse genstande, der aldrig omfatter egentlige kvindesager, er forsætligt ødelagt: forbrændte og forhuggede, før de kom ud i søen, og ofte er tingene fundet i tæt sammenbundne dynger.

Såvel oldsagsmaterialets art og alder som hovedtræk i offerhandlingernes forløb svarer til velkendte forhold i de store, danske mosefund, og fristende er det da nu at tillægge Skedemosseundersøgelsens resultater almen gyldighed og at betragte dem som et sidste og afsluttende indlæg i den refererede tolkningsdebat. Mange læsere vil kunne opfatte »The Archaeology of Skedemosse« på denne

måde, og der er da grund til at påpege, at Hagberg i sit arbejde ikke direkte sigter imod en uvildig analyse og bedømmelse af de foreliggende tolkningsforslag, men snarere har sat sig som mål at illustrere en helhedsopfattelse af de store mosefund, som han i forvejen har accepteret. Hagberg er en moderne forsker, der anskuer sit materiale udfra social-økonomiske synspunkter, og offermoserne er for ham lokale fænomener, der gennem kontinuerlig brug afspejler de omboende befolkningers skiftende samfundsstruktur. Medens tolkningsdiskussionen først refereres i 2. bind 6. kapitel, kan det allerede i indledningen læses, at de store danske mosefund i almindelighed er blevet til »ved gentagne nedlægninger gennem længere tid«, og at »offerfundet fra Skedemosse er et lignende fund«, og i gennemgangen af en række klassiske forfatters optegnelser om germanske kultskikke – denne omhyggeligt bundne buket af religionshistoriske kildesteder – betones det stærkt, at kulten i almindelighed er knyttet til bestemte årstider og dage. Tendensen i det foreliggende arbejde er altså åbenbar og præger selvsagt dets tilrettelæggelse. Om dateringsproblemerne hedder det eksempelvis, at de i denne sammenhæng kun har interesse til bestemmelse af en bred tidsramme, indenfor hvilken offerhandlingerne har fundet sted, medens et mere skeptisk forhold til spørgsmålet om kultkontinuitet nok kunne have gjort krav på alvorligere kronologiske overvejelser. Kontinuitet i et handlingsforløb dokumenteres jo ingenlunde gennem angivelsen af en sådan tidsramme, men kun gennem specificerede dateringer af de enkelte handlinger, d. v. s. fundgrupper. På samme måde savnes der svar på de essentielle spørgsmål om antallet og omfanget af de enkelte nedlægninger, og selvom fundets fragmentariske overlevering i sig selv udelukker eksakte opgivelser, kunne den kritiske læser nok ønske sig en mere bevidst stillingtagen til spørgsmålene. Forfatteren betragter a priori enhver fundgenstand som et løsfund, og antyder kun i få tilfælde, at visse grupper af genstande må eller kan være nedlagt på eengang. Det er muligt, at fundomstændighederne ikke tillader sikrere bestemmelser af eksempelvis de mange våbengens standes nedlægning, men bare muligheden af, at betydelige dele af dette materiale kan være nedlagt på eet og samme tidspunkt, svækker i nogen grad tilliden til en tolkning, der uforbeholdent betragter fundet som et resultat af stadigt gentagne, årstidsbestemte offerritualer. Denne usikkerhed overfor Skedemossefundets egen tolkning kunne vel med fordel have været stærkere fremhævet, og det er i hvert fald for dristigt, når dette ølandske fundbillede umiddelbart sidestilles med rækken af jyske og fynske offerpladser. De gamle mosefund er her for utilstrækkeligt oplyste til at retfærdiggøre en sådan sammenligning, og de nyere gravninger i Illerup ådal og Ejsbøl mose har leveret vidnesbyrd om handlingsforløb, der synes væsensforskellige fra tildragelserne i Skedemosse. Selvom Skedemossefundets tolkning nok som helhed må accepteres – vi har jo her vished for en vid spredning i tid og rum af mange, mange afgrænsede nedlægninger – leverer fundet og dets behandling ikke det sidste ord i debatten om de store mosefunds historiske indhold.

Den ensidige målbevidsthed, hvormed Hagberg gennemfører sine studier – og som altså kan give anledning til kritik – skal imidlertid ingenlunde frakendes positiv værdi. Uden den er det nok tvivlsomt, om publikationsarbejdet allerede i dag var bragt til en afslutning, og den nøgterne gennemgang af fund og fundomstændigheder, der hermed foreligger, åbner jo i sig selv rige muligheder for

at anskue stoffet ud fra andre synspunkter end det foreskrevne. Dertil kommer, at de målbevidste studier umiddelbart fører frem til en kulturhistorisk skildring af Öland i den ældre jernalder, der rækker langt ud over diskussionen af en enkelt fundgruppes tolkning. Med de afsluttende kapitler om dyreofre og hestekult, om bosættelsen i hele Skedemosseområdet og om den økonomiske baggrund herfor samles alle værkets tråde i een fængslende helhed, der er beskrevet med overbevisningens styrke.

I de mange dyreofringer, hvor hesteknogler er stærkt dominerende, ser Hagberg et vidnesbyrd om den primitive hesteavl, der både på Gotland og Öland har været baseret på hjerde af løsgående, halvvilde småheste – »skogsbaggarna« på Gotland, »damparna« på Öland. På lignende måde mener han, at ungkreaturer og får har færdes frit, og en årlig sammendrivning af disse hjerde med efterfølgende slagtninger og udvælgelse af bedst egnede avlsdyr, har på Öland naturligt fundet sted ved de vandrige mosedrag midt på øen, hvor offerhandlinger lige så naturligt føjer sig ind i dette billede: takofre for årets udbytte – indvielsesofre for det kommende år. Udvalgelsen af hingste til den fortsatte avl omfatter op i historisk tid både kapløb og hingstekampe (der iøvrigt findes gengivet på billedsten fra den yngre jernalder), og navnet »Skedemosse« forbinder sig herigennem med det svenske »Staffansskede« og det norske »annandags-skeid«, der netop betegner anden juledags traditionelle hestekapløb. Sikkerhed for disse identifikationer er der ikke, men udgravningerne leverer i hvert fald tilstrækkelig dokumentation for husdyravl og -kult i forhistorisk tid. Vidnesbyrd om dyrenes betydning for øens økonomi finder Hagberg endvidere i tidens grave, hvor en række knive, beslægtet med grønlændernes »ulo«, og andet værktøj, velegnet for skindarbejde, er almindeligt udstyr, og handel med huder og skind er da en rimelig baggrund for den voksende velstand, der i Skedemosse illustreres af de rigere offergavers dominans i 3.-4. årh. Det er især romersk inspirerede våbenformer, guldringe og mønter, der ligesom andre romerske produkter i grav- og bopladsfundene viser hen til handelsforbindelser med den store kontinentale verdensmagt. Dens behov for læder har ikke kunnet tilfredsstilles af nogen lokal produktion. Alene hærens udrustning må have forudsat regelmæssigt handels-samkvem med skindproducerende områder: soldaterne var klædt i skind, bar skjolde af skind, sov i telte af skind (sub pellibus) og brugte læder til allehånde bælter, remme og seletøj, og på Septimius Severus' tid anslås størrelsen af den romerske hær til 450.000 mand, hvis feltmæssige indkvartering skete i 8-mands skindtelte! Velstandsstigningen i det ölandske samfund falder sammen med de romerske legioners tilstedeværelse langs limes, og en drastisk tilbagegang indtræder i det 5. årh., hvor det vestromerske militær har mistet sin betydning som storhandler på verdensmarkedet. Med udgangspunkt i Skedemossefundet antydes der således en forklaring på den »katastrofe«, der åbenbart rammer de to store østersøer ved overgangen mellem ældre og yngre jernalder – og som i tidens løb har givet anledning til en ligeså alsidig tolkningsdebat som den, de store mosefund er blevet til del. Også det klarer Hagberg da i denne bog, der spænder vidt – og måske for vidt. Men et uhyre værdifuldt fundmateriale stiller den til vor disposition, og meget spændende læsning byder den på.

MOGENS ØRSNES